

**İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK SİNEMASI
(1895-1939)**

Süleyman Beyoğlu

DERGÂH YAYINLARI 802

İletişim 10

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-927-2

1. Baskı Kasım 2018

Kitap Editörü

Hadiye Yılmaz Odabaşı

Kapak Tasarımı

Ayşe Nurgül Kabasakal

Sayfa Düzeni

E. Gökçe Aksoy

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.

B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi

10. Cad. No: 15

Beylikdüzü/İstanbul

Tel: (212) 422 79 29

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34112 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergah.com.tr/bilgi@dergahyayinlari.com

**İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)'nın
yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.**

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK SİNEMASI (1895-1939)

Süleyman Beyoğlu

SÜLEYMAN BEYOĞLU

Çankırı'nın Kızılıbrik Köyü'nde doğdu. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 1984'te mezun oldu. İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doktora programını tamamladı. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde asistan oldu. Aynı üniversitenin Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yardımcı doçentlik kadrosuna atandı. 1996'da MÜ Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı'nda doçentlik unvanını aldı. 1997-2000 yılları arasında Sosyoloji Bölüm başkanlığı yaptı. 2002 yılında Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı'nda profesörlük kadrosuna atandı. 2001-2002 yıllarında dekan yardımcılığı görevinde bulundu. Halen MÜ Tarih Bölümü Başkanlığı görevini yürüten Beyoğlu, Osmanlı Yakınçağ Tarihi, Milli Mücadele, Cumhuriyet Tarihi ve Kültür Tarihi alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Çok sayıda uluslararası ve ulusal dergilerde yayımlanmış makalesi, uluslararası ve ulusal bildirileri ve kitap bölümleri bulunan Beyoğlu'nun telif eserleri şunlardır:

Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa, İstanbul, 2009 (2 baskı); *İki Devir Bir İnsan Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, İstanbul, 2011; *Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa*, İstanbul, 2018.

Ortak eserleri ise şöyledir: *Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi*, Ankara, 2012; *Modern Türkiye Tarihi* (Ali Satan ile editörlük), İstanbul, 2014; *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Ankara, 2016 (9 baskı).

SUNUŞ

Türkiye’de son yıllarda sinema tarihine yönelik ilgi artıyor. Sinema tarihimizin değişik yönleri üzerine yapılmış yeni çalışmaların yayınlandığı gözleniyor. Bu olumlu yönelime karşın söz konusu alanın halen ciddi boşluklar içerdiği de bir gerçek. Sinema tarihi üzerine araştırmalarına daha 1990’larda başlamış olan Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu, elinizdeki kitabıyla bu boşlukların bir kısmını doldurmakta ve alana önemli bir katkı sunmaktadır.

İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Türk Sineması (1895-1939) isimli bu eser, sinemanın dünyada doğup Osmanlı topraklarına girdiği yıllardan, Cumhuriyet döneminde 1939 yılına kadar Türkiye’de sinemanın sergüzeştini değişik boyutlarda incelemekte. Beyoğlu’nun eseri erken dönem sinema tarihi çalışmalarının sıkça ihmal ettiği arşiv belgeleri ve süreli yayınlar üzerine kurulu. Yazar meslekten bir tarihçi titizliğiyle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi devlet arşivlerini temel kaynak olarak kullanıyor. Bu arada pek çok yeni belge ve bilgiyi de sinema tarihi alanına kazandırıyor. Söz konusu belgelerin bir kısmının geniş bir şekilde ekler bölümünde sunularak çalışmanın temelini oluşturan arşiv belgeleriyle okur arasında doğrudan temas sağlanması, eserin kayda değer yönlerinden biri. Kullanılan arşiv belgelerinin büyük bölümünün Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olması ve bu tarihî metinlerin özel uzmanlık gerektirmesi hasebiyle kıdemli bir tarihçinin elinden geçmiş olması önemli.

Beş bölümden oluşan çalışmanın dikkat çekici başka yönleri de mevcut. Kipta sinemacılıkla uğraşan kurumlara ve sinema şirketlerine geniş ve ayrıntılı bir yer verildiği, bu konuda pek çok yeni bilginin gün ışığına çıkarıldığı gözleniyor.

Yazarın kurumsal düzleme ilgi ve katkısı, ihmal edilemeyen bir başka noktaya, sinemanın İstanbul dışındaki gelişimine ilgi ve katkısıyla birleşiyor. Çalışmada taşrada sinema hayatına geniş bir yer ayrılarak sinemanın İstanbul’la sınırlı olmadığı gerçeği ve yerel tarih araştırmalarına duyulan ihtiyaç fark ettiriliyor. Kitapta 1895-1939 dönemi sinema evrenine esas olarak; kurumsallaşma, yayılış, toplum, devlet-sinema ilişkisi ve mevzuat olguları çerçevesinde bakılıyor. Sinema alanında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreklilik ortaya konuluyor.

Bu kitabın yayın sürecinde Hadiye Yılmaz Odabaşı ve Arda Odabaşı’nın önemli yardımları oldu. İki öğretim üyemize de teşekkür ederiz.

DERGÂH YAYINLARI

ÖNSÖZ

Yaklaşık yirmi yıl kadar önce Osmanlı Arşivi’nde araştırma yaparken sinema ile ilgili rastladığım belgelerin fotokopilerini almıştım. Hatta Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen uluslararası kongrede bazı belgelerden yararlanarak Osmanlı Devleti’nde Sinema konulu bir tebliğ sundum. Bu tebliğ bazı değişikliklerle Simurg Yayınevi’nin “Kitap Kokusu” adlı dergisinde yayınlandı. Bunu takiben sinemanın Karadeniz illerinde yayılışını ele alan diğer bir makalem *Toplumsal Tarih* dergisinde çıktı. Bu arada arşivlerden almaya devam ettiğim Osmanlı Türkçesi yüzlerce sayfa belgeyi Latin harflerine çevirdim. Sinema tarihi konusunda ana kaynaklara dayanan akademik çalışmaların azlığı üzerine de konuyu çalışmaya karar verdim. Bu çalışmanın bir kısmı yirmi yıl kadar önce yazıldı. Ancak çeşitli sebeplerle sinema çalışmasını uzun bir süre beklemeye aldım. Bu süre içinde meslektaşlarım ve öğrencilerim, rastladıkları belge, haber ve yayınlardan beni haberdar ederek araştırmaya katkı yaptılar. Nihayet biriken malzemeyi bir kitap olarak yazmayı tamamladım.

Bu arada birçok akademisyen ve araştırmacı, Türk Sinema Tarihi’nin başlangıç yıllarını ele alan makale ve kitaplar yazdı. Bu bağlamda Zahir Güvemli, Nijat Özön, Mustafa Gökmen, Âlim Şerif Onaran, Burçak Evren, Giovanni Scognamillo, Oğuz Makal, Serdar Öztürk, Efdal Sevinçli, Yorgo-Sula Bozis, Ali Özyar, Ertan Tunç, Yalçın Lülecı, Mustafa Özen, Feyza Kurnaz Şahin, Özde Çelik Thomen, İ. Arda Odabaşı, Nezih Erdoğan gibi birçok ismi saymak mümkündür. Sinema tarihçilerinin basın, yayın ve hatıralara dayalı ortaya koydukları eserler, son yıllarda arşivlere dayalı belgesel çalışmalara dönüşmeye başladı. Özellikle

son yıllarda yapılan yayınlardan İ. Arda Odabaşı'nın kitabı, yeni bilgi, eleştirel bakış açısı ve yorumlarıyla öne çıkmaktadır. Bu yayınlar yanında Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nın *Osmanlı'da Gösteri Sanatları* adlı belge kitabının, beni tekrar sinema tarihi ile uğraşmaya teşvik ettiğini belirtmeliyim. Çünkü topladığım ve okuduğum çok sayıda belgenin bir kısmı bu kitapta yayınlandı. O nedenle, birer örneği bende de bulunan belgelerin birçoğu bu yayına atıf yapılarak kullanıldı.

Yapılan bu çalışmada Türk Sinema Tarihi'nin kazanımları değerlendirilmiş, ayrıca arşiv belgeleri, basın gibi birinci elden kaynaklar ışığında alana farklı bir tasnifle katkı yapmak hedeflenmiştir. Konunun tarih aralığı yetersiz veya çelişkili bilgilerin bulunduğu Türk Sinema Tarihi'nin klasik dönemi olarak tanımlanabilecek 1895-1939 yıllarıyla sınırlandırıldı. Elinizde bulunan kitap beş bölümden oluşmaktadır. İlk dört bölümde Türkiye'ye sinemanın girişi, gelişimi, yerli kurumlar ile yabancıların sinema etkinlikleri, sinema şirketleri, sinemanın toplum ve devletle ilişkileri ele alındı. Son bölümde ise sinemanın taşrada yayılışı tespit edilmeye çalışıldı. Fakat çalışmanın dönemi kapsamında birçok şehirdeki sinema etkinlikleri konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle sinemanın taşradaki serüveni mikro tarih araştırmalarıyla ortaya konmayı beklemektedir. Türk Sineması'nın teknik ve ticari boyutları çalışmanın kapsamı dışında tutuldu. Araştırma mümkün olduğu kadar ana kaynaklara dayandırıldı. Kullanılan Osmanlı Türkçesiyle yazılmış belgelerin önemli bir kısmı araştırmacılara kolaylık sağlamak üzere Latin harflerine çevrilerek eklerde verildi.

Kitabın bibliyografyasını düzenleyen Ayhan Yüksel'e, ekte verilen belgelerin özetlerini, düzenlemesini ve kitabın editörlüğünü yapan kıymetli meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Hadiye Yılmaz Odabaşı'na ve kitabı yayınlayan Dergâh Yayınlarına teşekkür ederim. Ayrıca kitabın yazılması sırasında beni teşvik eden eşim Aysel, çocuklarım Çağatay ve Gökberk'e minnettarım. Hiç şüphesiz elinizdeki çalışmadaki muhtemel eksik ve yanlışlar yazara aittir. Benim için kitabın Türk Sinema Tarihi'ne katkı yapması en büyük memnuniyet olacaktır.

SÜLEYMAN BEYOĞLU
Göztepe, Ağustos 2018

İÇİNDEKİLER

11	Giriş: Dünya Sinema Tarihine Kısa Bir Bakış
15	I. BÖLÜM: TÜRKİYE'YE SİNEMANIN GİRİŞİ VE GELİŞİMİ
17	Sinema ile Tanışma Yılları
26	Yerli Sinemacılığın Doğuşu
40	Ali Efendi Sineması
45	Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sinema
59	II. BÖLÜM: RESMÎ VE YARI RESMÎ KURUMLARIN SİNEMA FAALİYETLERİ
61	Hilâl-i Ahmer
63	Dârülaceze
82	Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti
86	Türk Ocakları
88	Rumeli Muhacirîn-i İslâmiye Cemiyeti
90	Müdafaa-i Milliye Cemiyeti
94	Dersaadet Merkez Kumandanlığı Sinema Dairesi (Merkez Ordu Sinema Dairesi)
96	Malûlin-i Guzat-ı Askeriye Muavenet Heyeti
108	Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti
111	TBMM
116	Halkevleri
121	III. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE YABANCILARIN SİNEMA ETKİNLİKLERİ VE SİNEMA ŞİRKETLERİ
123	A. Yabancıların Sinema Etkinlikleri
134	B. Sinema Şirketleri

149 IV. BÖLÜM: SİNEMA, TOPLUM VE DEVLET

- 151 Müslüman Toplumda Sinema
- 160 Sinemalarda Türkçe Sorunu
- 164 Sinema ve Halk Sağlığı
- 166 Sinemada Yangın
- 172 Türkiye'deki İlk Film Kurbanı Artist
- 173 Sinema ve Çocuk
- 183 Filmleri Alkışlamak Doğru mu?
- 185 Sinemaların Kapanış Saatleri Sorunu
- 188 Halk Sinemayı Nasıl Yıktı?
- 191 Sinemanın Zararları
- 196 Sinemalar ve Vergi
- 211 Sinemanın Denetimi
- 222 Atatürk ve Sinema

224 V. BÖLÜM: TAŞRADA SİNEMA HAYATI

- 228 Kadıköy
- 236 İzmir
- 241 Manisa-Akhisar
- 242 Muğla
- 244 Bursa
- 246 Ankara
- 248 Konya
- 252 Çankırı
- 263 Trabzon
- 269 Giresun
- 271 Ordu
- 273 Samsun
- 278 Rize
- 279 Sonuç
- 281 Kaynaklar
- 289 EKLER
- 469 Dizin